

Zbornik ob devetdesetletnici arhiva, Gradivo in razprave Zgodovinskega arhiva Ljubljana št. 8, Ljubljana 1988, 254 str.

Ob koncu leta 1988 je v okviru praznovanja devetdesetletnice Zgodovinskega arhiva Ljubljana v seriji publikacij Gradivo in razprave kot 8. zvezek izšel zbornik, ki so ga napisali nekateri nekdanji in sedanjí zaposleni v Zgodovinskem arhivu Ljubljana. Svoje prispevke je napisalo kar sedemnajst avtorjev. Poudariti je treba, da jih je med njimi kar osem, ki so doma na Gorenjskem. Seveda pa vseli osem ni pisalo o gorenjski problematiki, kar predstavlja širino pristopa pri zasnovi tega zbornika.

Poskušajmo z nekaj hesedami predstaviti vse razprave. Razporeditev člankov je kronološka.

Prvega, z naslovom Matko Videc, trgovec, posetnik in mestni sodnik v Ljubljani v 15. stoletju je prispeval strokovnjak za slovensko srednjeveško zgodovino dr. Božo Otošec. Petnajsto stoletje je namreč obdobje, ko je bila Ljubljana med vsemi kranjskimi mesti gospodarsko najbolj razvita. Dr. Otošec v članku predstavi vzroke za tako rgođen gospodarski razvoj mesta. Na primeru trgovca Matka Videca, ki ga je označil kot tipičnega predstavnika uspešnega meščana, predstavi meščansko življenje v Ljubljani v tem času. Tako kot Videc so se tudi drugi meščani trudili pridobiti posestva, katerih dajatve so, kot pravi dr. Otošec, "... veljale kot neka vrsta starostne preskrbe ..." Zanimive so tudi peripetije okrog sorazmerno bogate Videčeve zapuščine.

Pomemben je prispevek dr. Sergija Vilfana, ki nam predstavi mestne računske knjige kot zgodovinski vir. Za razliko od sodobnih finančnih dokumentov, ki nam nudijo "... le malo zgodovinsko pomembnih rezultatov ..." dr. Vilfan meni, da za starejšo finančno dokumentacijo ta trditev ne velja. To v nadaljevanju ilustrira z računsko dokumentacijo, zlasti z računskimi knjigami, to je knjigami dohodkov in izdatkov ljubljanskega mestnega sveta, ki si sledijo vse od leta 1581 dalje. V prispevku se srečamo z denarjem, cenami živil, obutve in obleke, s stroški delovne sile ali mezdami ter inflacijo v 16. in 17. stoletju, s cenami za odkupovanje vojnih ujetnikov zlasti iz turškega ujetništva, z beraštvom v Ljubljani. Ob koncu dr. Vilfan opozarja, da mestne računske knjige nudijo gradivo še za študij cele vrste drugih zgodovinskih področij.

Vinko Demšar se je lotil mlina in žage Kozeljca v Ljubljani ob koncu 16. stoletja, katerih lastnik je bilo mesto Ljubljana in sicer na osnovi t. i. rokopisnih knjig, v tem primeru knjige dohodkov in izdatkov mestne uprave ljubljanske. V zapisu se srečamo z graublennimi deli za mlin in žago, z načini transportiranja gradbenega materiala ter tehnično opremo mlina in žage in stroški žaganja in mletja.

Dr. Vlado Valenčič je opisal delniške družbe na Kranjskem. Ta razprava je pomembna tudi za današnje razumevanje takih ekonomskih združenj, katerih zametki so se v Evropi začeli pojavljati že v 14. stoletju. Širši razmah pa so te družbe v avstrijski monarhiji doživele od 18. stoletja dalje. V študiji so obdelane prve delniške družbe v Ljubljani, veliko koristnih spoznanj pa dobimo tudi o domačih in tujih družbah, zlasti na območju dežele Kranjske, ker je leta 1914 delovalo kar 12 takih družb. Na delniški način so bile organizirane tudi nekatere banke.

Mag. France Štukl je na škojeloškem primeru predstavljal zemljiško knjigo kot vir za kulturno zgodovino. V uvodu podaja razvoj in strukturo loške zemljiške knjige, ki prinaša pomembne podatke vse od srede 18. stoletja dalje. Podobno kot računske tudi zemljiške knjige nudijo obilo možnosti za študij najrazličnejših krajevno-zgodovinskih značilnosti. V nadaljevanju France Štukl predstavlja še dva testamenta z loškega območja iz druge polovice 18. stoletja.

Dr. Jože Žontar je podrobneje obdelal občinski red za Kranjsko iz leta 1866. V uvodnem delu je podrobnejši prikaz pravnih norm, ki zadevajo občinsko upravo od srede 19. stoletja dalje in so odraz prizadevanja za uresničitev zahtev meščanske revolucije leta 1848 za avtonomnim položajem občin. Rezultat teli prizadevanj je bil, da so med leti 1863 in 1866 izšli občinski redi za posamezne dežele in so imeli značaj deželne zakone. Kot zadnji je tak deželni zakon dohila leta 1866 tudi Kranjska. V razpravi so obdelana vprašanja s področja organizacije in poslovanja takratnih občinskih uprav. V nadaljevanju pa so predstavljene občine na Kranjskem leta 1854 in 1869, saj kasneje vse do propada avstro-ogrske monarhije ni bilo več veliko sprememb.

Janez Kopač se je na podlagi arhivskega gradiva zasebne trgovine lotil predstavitve trgovine z mešanim blagom Kokalj iz Tržiča, ki je poslovala od druge polovice 19. stoletja do ukinitve trgovine leta 1946. Kratkemu historiatu trgovske dejavnosti te tržiške družine sledi seznam arhivskega gradiva, ki ga je arhiv dobil na podstrehi hiše, v kateri je živela družina in delovala trgovina Kokalj. Preseneča zlasti dejstvo, da je bilo kljub majhnosti trgovine njeno poslovanje, zlasti kar se tiče dobaviteljev blaga, geografsko zelo obsežno, tudi čez okvire tedanje avstroogrske monarhije.

Zarko Bizjak se je posvetil institucij notariata od srede 19. stoletja do konca druge svetovne vojne. Ta institucija, ki je pri nas začela nastajati in se razvijati od 16. stoletja naprej in jo je ukinila vihra druge svetovne vojne, je nastala zaradi potrebe "... po pravni varnosti lastnine ..." Zapis nam predstavi razvoj notariata na Slovenskem pa tudi prizadevanje, da bi notarji pri svojem poslovanju uporabljali slovenščino.

Marjan Drnovšek je obdelal odmeve delavskih nemirov v Ljubljani v obdobju od leta 1901 do 1911 skozi zapise v tedanjih policijskih poročilih. Prelom 19. v 20. stoletje je za Ljubljano značilen zaradi hitrega komunalnega razvoja mesta, ki je v glavnem posledica katastrofalnega potresa leta 1895. Poleg nacionalnih problemov se je v tem času v mestu, ki je takrat stelo okoli 37.000 prebivalcev, že začela pojavljati delavska problematika, ki se je sprva še izražala skozi kaljenje javnega reda in miru in se tako tudi odraža v policijskih poročilih.

Božidar Rozman se je lotil športnega kluba Ilirija v Ljubljani do prve svetovne vojne. Po predstavitvi družbenega življenja na prelomu 19. v 20. stoletje se loteva tedanjih športnih društev, vse od Kluba slovenskih biciklistov leta 1887 pa do "Slovenskega footbalskega kluba Ilirija", ki so ga 9. maja 1911 ustanovili v gostilni pri Roži v Ljubljani. Temeljni cilj tega kluba je bil gojiti nogomet in vse športne panoge, ki so povezane z njim.

Mija Mravlja je obdelala zapisnike občinskega odbora mesta Kranja za leto 1919. To leto je bilo namenoma izbrano, saj gre za prvo leto po končani prvi svetovni vojni. Skozi zapisnike mestne uprave, katere gradivo je dokaj popolno ohranjeno in ga je več kot 40 tekočih met-

rov, je poskušala pokazati utrip mesta. Razprava ima značaj objave virov, saj je k zapisnikom, ki so v prispevku natisnjeni, pridanilo lepo število opomb, ki podrobneje na osnovi literature in drugih virov osvetljujejo dogajanje v Kranju. Skozi opombe se seznanimo z vrsto personalnih, komunalnih in ozemeljskih, gospodarskih in drugih problemov takratnega Kranja.

Marija Perko je obdelala Lekarnarsko zbornico v Ljubljani v tridesetih letih 20. stoletja, katere predhodniki so bili lekarnarski gremiji ali združenja. Iz razprave izve mo, da je bila v tem času Dravska bauovina zasičena s številnimi lekarnami. Privatni lekarnarji, katerih koncesija je bila proizvajati "strupe, zdravila, specialne tvari ne in preparate za zdravila", so se ves čas upirali industrijski izdelavi zdravil ter ljudi državni konkurenci, ki se je odražala v ustanavljanju bolniških blagajn in humanitarnih zavodov.

Marko Polenšek je proučil javno zdravstveno službo v novomeškem okraju med obema svetovnima vojnima. Ugotavlja, da je bila ena od posledic svetovne gospodarske krize tudi poslabšanje zdravstvenega stanja prebivalstva, v glavnem zaradi pomanjkanja in lakote. Vse to je pripeljalo, da je bilo zdravstveno stanje na Dolenjskem ta čas med najslabšimi v Sloveniji. Veliko je k temu prispeval tudi alkoholizem. V nadaljevanju je avtor opisal razvoj posameznih zdravstvenih ustanov na Dolenjskem.

Jože Podpečnik je na osnovi podatkov, ki jih je našel v šolskih kronikah, obdelal dogodke v Šentvidu nad Ljubljano do vključno leta 1957: ko je bila izvedena šolska reforma. Najprej opiše šolske kronike kot zelo dober zgodovinski vir, ne le za proučevanje zgodovine krajevne šole, ampak tudi kraja, v katerem šola stoji in ugotavlja, da "... ne samo nekdanji pisci kronik, ampak tudi današnji bralec, strokovnjak ali laik, se nenavadno spoštljivo obnaša do tega arhivskega vira ..."

Branko Šuštar je predstavil skrb Ljubljančanov jeseni 1945 in spomladi 1946, ki se odražajo skozi zapisnike takratnih zborov volilcev. Ugotavlja, da je v vrsti takratnih zborovanj in množičnih manifestacij pri zborih volilcev "... zanimiva zlasti diskusija ...", saj so se ljudje čisto razgovorili o tem, kar jih je težilo. Zbori volilcev so se namreč poleg političnih lotevali zlasti številnih življenjskih problemov, vse od lokalnega gospodarstva, preko težav s preskrbo in trgovino do prosvete, zdravstva, kulture itd. V nadaljevanju je obdelal zbor volilcev po posameznih četrtih, kakor je bila takrat Ljubljana upravno razdeljena.

Ljiljana Šuštar je obdelala dejavnost sindikalnih organizacij v Ljubljani v prvih letih po končani drugi svetovni vojni. Že sredi maja 1945 so se delavci in nameščenci organizirali v organizacijo, ki se je imenovala Enotna strokovna zveza delavcev in nameščencev Jugoslavije za Slovenijo. V prispevku so opisani načini, kako so se sindikalne organizacije organizirale in njihova zlasti politična dejavnost, med katero lahko štejemo tudi prostovoljno udarniško delo in s tem povezano imenovanje udarnikov in številna delovna tekmovanja. Pozabiti pa ne gre tudi na kulturno delo delavskih organizacij.

Zadnji prispevek v zborniku je napisal **Dušan Bahun**, ki nam predstavi viro za proučevanje gospodarskega razvoja, ki se nabajajo v fondu ljubljanskega okraja za obdobje od leta 1955 do 1965. Na sejalni okrajnih organov so "... načrtno obravnavali prav vse zadeve, ki se uanašajo na razvoj gospodarstva ... na območju okraja ..."

Na koncu lahko ugotovimo, da je zbornik pester in vsebinsko bogat, prav vsak prispevek pa je nastal kot rezultat proučevanja arhivskega gradiva, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana.

Janez Kopač

Janez Kopač, Zgodovinski arhiv Ljubljana (1898–1988), str. 60

Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov, št. 161

Ob devetdesetletnici Zgodovinskega arhiva Ljubljana je v zbirki Kulturni in naravni spomeniki Slovenije izšla tudi knjižica Zgodovinski arhiv Ljubljana (1898–1988). Avtor Janez Kopač nas tu seznani z razvojem najstarejše ljubljanske kulturne ustanove, nam predstavi njeno dragoceno kulturno dediščino ter napore za njeno ohranitev. Knjižica je razumljivo napisana in seznanja širšo javnost z nalogami arhiva in arhivske problematike, ki je doslej vse preveč ostajala zaprta v arhivskih krogih. Tako sledimo razvoju ustanove od prvih začetkov 1898 do leta 1945 do leta 1973 ter obdobje po tem letu, ko Zgodovinski arhiv Ljubljana postane regionalni arhiv.

Današnji arhiv se je razvil iz ljubljanske mestne uprave, kjer se je v nekaj stoletjih nabralo kar veliko arhivskega gradiva. Ko je to postalo pomemben vir za zgodovino, je bil 1898 leta nastavljen prvi arhivar Anton Aškerc. Vzorno je uredil mestno arhivsko gradivo in ga napravil dostopnega za uporabo. Njegovo delo so nadaljevali šele po letu 1933, ko je arhiv prešel v varstvo kulturnega odseka pri mestni upravi in dobil tudi prva statutarne določila, ki so podrobno opredeljevala arhivarjevo delo in določala, da mora biti arhivar akademsko izobražen zgodovinar. Mestni arhiv ljubljanski pa je bil v tem času edini mestni arhiv v takratni Jugoslaviji, ki je imel zaposlenega stalnega arhivarja.

Bogato gradivo je med vojno ostalo nepoškodovano in se je po osvoboditvi pomnožilo z gradivom mestne uprave do 1941 in tudi z novejšimi fondi.

Avtor nas seznani s tedanjo zakonodajo in organizacijskimi spremembami, ki so sčasoma omogočile, da se je ta ustanova razvila iz mestnega v regionalni arhiv. Kot samostojna organizacija pa se je ob tem morala spopadati s finančnimi težavami, prostorsko stisko ter neurejenimi arhivskimi pristojbinami. Po novem arhivskem zakonu (1966) pa so mu vse občine, ki jih je z enotami pokrival poverile upravljanje službe varstva arhivskega gradiva. S tem je Mestni arhiv postal regionalni in se preimenoval v Zgodovinski arhiv Ljubljana s štirimi delovnimi enotami. Veliko dela je bilo opravljenega tudi pri ustvarjanju gradiva, ki so z neprimernim skladiščenjem in neurejenostjo gradiva povzročili dosti škode. Poleg svojega rednega dela so arhivisti delali tudi na znanstvenem področju in sodelovali na številnih domačih in mednarodnih srečanjih. Sodelovali so pri pripravi zakona o naravnih in kulturnih dediščinah, pripravi podzakonskih aktov in izdelavi splošnih navodil za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega.